

De haarvaten van de samenleving

Betekenisvolle ontmoetingsplekken zijn belangrijker dan ooit

DOOR David ter Avest

De sociaal-fysieke infrastructuur is de laatste jaren flink opgeschud. Veel ontmoetingsplekken, zoals buurthuizen, zijn gesloten. En de plekken die er nog wel zijn, zijn in het nauw gebracht door bezuinigingen en van karakter veranderd door het nieuwe Wmo-elan. Maar betekenisvolle ontmoetingsplekken in de haarvaten van de samenleving zijn nu belangrijker dan ooit.

Het publiek domein floreert als nooit te voren. We zoeken elkaar binnens- en buitenshuis in toenemende mate op. Populaire ontmoetingsplekken als parken, terrasjes, bibliotheken en hippe koffiezaakjes hebben een huiskamerfunctie gekregen en zijn de visitekaartjes van menig stadsbestuur. We zien echter niet iedereen op deze populaire ontmoetingsplekken. Veel bewoners, dikwijls de groep met een sterke hulpvraag, zoeken de ontmoeting en interacties het liefst op plekken dicht bij huis. De slager op de hoek, het speelpleintje, de kerk of moskee, de sportkantine, het buurtcafé of de wijktuin. Dit zijn voor hen betekenisvolle ontmoetingsplekken; dichtbij, toegankelijk en op de wijk of buurt gericht. Ze zijn onmisbaar voor hen die de weg niet kennen of nemen naar formele instanties. Nu mensen zorg, hulp en steun steeds meer zelf moeten organiseren, begint dit voor velen in een wijk- en buurtgerichte ontmoetingsplek. Veel van deze plekken zijn de laatste jaren weg bezuinigd of minstens in het nauw geraakt. De sluiting van wijk- en buurtcentra geschiedde veelal onder het mom van 'we investeren in activiteiten, niet meer in stenen'. Het sociaal werk is inmiddels veranderd, subsidiepotjes

verdwenen, (spel)regels herzien en woningcorporaties beperkt in hun maatschappelijk vastgoed. Maar de plekken om elkaar te kunnen ontmoeten blijven onverminderd van belang. De 'stenen' doen er toe.

Drie typen

De laatste jaren ontstaan tal van nieuwe ontmoetingsplekken, geholpen door een portie 'burgerkracht', ondernemerszin en gemeentebestuur. Ze zijn, elk op eigen wijze van, door en voor bewoners. Het huidige, invloedrijke participatiediscours vormt de context. Er zijn in Nederland drie typen te onderscheiden (zie tabel 1).

Tabel 1. Drie typen ontmoetingsplekken

	Type 1	Type 2	Type 3
Omschrijving	'Huiskamers'	Buurthuizen in zelf-beheer	Nieuwe generatie ontmoetingsplekken
Ontstaan	Vraag uit de wijk of buurt	Reactie op bezuinigingen	Geven invulling aan Wmo-doelen
Initiatief	Bewoners, particuliere projecten, religieuze instellingen	Bewonersgroepen, -coöperaties, wijkondernemingen	Gemeenten, zorg- en welzijnsorganisaties
Motto ¹	Doen het zelf!	Wij doen het zelf!	Doe alsjeblieft mee!
Rol bewoners ²	Van bewoners	Van en door bewoners	Voor bewoners
Tactiek of strategie ³	Tactiek	Van tactiek naar strategie	Strategie

Huiskamers

De plekken die het meest 'van' bewoners zelf zijn, zijn de ontmoetingsplekken in de buurt: om de hoek, kleinschalig en buurtgericht, ofwel de huiskamer. Plekken waar, op z'n Hollands gezegd, de koffie klaar staat en 'dus' gezelligheid te vinden is. Ze sluiten aan bij de leefwereld van bewoners; de tijd lijkt er traag te gaan. Op deze plekken zorgen spontane ontmoetingen voor publieke vertrouwdeheid en worden ze langzaam maar zeker tot een tweede thuis. Voorbeelden zijn de huiskamers van stichting House of Hope in Rotterdam-Zuid of de Bekkerie in het Limburgse Boekend – een bakkerij die is ontwikkeld tot een ontmoetingsplek

Hippe koffiezaakjes hebben een huiskamerfunctie gekregen, maar veel bewoners met een sterke hulpvraag komen niet graag op deze populaire ontmoetingsplekken.

voor steun en hulp. Ook buitenruimten zijn, weliswaar zonder koffie of thee, betekenisvolle ontmoetingsplekken, zoals speeltuin Frankendael in Amsterdam-Oost of de onlangs helaas verdwenen Carnissetuin in Rotterdam.

Zelfbeheer

Het tweede type ontmoetingsplek in opkomst is het buurthuis in zelfbeheer. Al is lokaal initiatief van alle tijden; de laatste jaren hebben zelfbeheer en zelforganisatie een grote vlucht genomen. Via wijkondernemingen, bewonerscoöperaties en andere lokale allianties nemen steeds meer ondernemende bewoners het beheer over van een buurthuis of andere ontmoetingsplek. Bovendien formuleren gemeenten steeds vaker actief beleid ter ondersteuning en facilitering van zelfbeheerinitiatieven. De Gemeente Utrecht kent bijvoorbeeld een stappenplan voor het in zelfbeheer nemen van een accommodatie. Landelijke bekendheid hebben de Nieuwe Jutter in Utrecht en de Meevaart in Amsterdam. Maar ook het Klokhuis in Amersfoort en de Boomtak in Tilburg zijn inspirerende voorbeelden. Steeds duidelijker wordt dat zelfbeheer niet zonder slag of stoot gaat; het is per slot van rekening geen 'vanzelfbeheer'. Het neerzetten van een goede organisatie, een verdienmodel en een vitale programmering blijken lastig te zijn en

vragen een zekere mate van professionaliteit van de initiatiefnemers.

Nieuw

Onder het derde type vallen concepten van de laatste jaren die een nieuwe generatie ontmoetingsplekken vormen, naast de nog bestaande 'klassieke' buurthuizen, dorpshuizen en gemeenschapshuizen. Deze ontmoetingsplekken zijn geïnitieerd door gemeenten en/of zorg- of welzijnsorganisaties, maar nu met een nieuw verhaal en vooral 'Welzijn Nieuwe Stijl' proof. Met deze locaties wordt, zoals Margreeth Broens al eerder adviseerde⁴, vorm en invulling gegeven aan de uitgangspunten en doelen van de nieuwe Wmo. Zowel in kleinere gemeenten als in de vier grote steden worden deze veranderingen de laatste jaren steeds zichtbaarder. In bestaande instellingen, zoals in verzorgingshuizen of sportverenigingen, wordt letterlijk en figuurlijk ruimte gemaakt voor nieuwe vormen van ontmoeting en krijgen deze plekken zodoende nieuwe maatschappelijke functies. Dit gebeurt bijvoorbeeld in Den Haag waar de afgelopen jaren aan maar liefst 46 plekken in de stad het label 'Buurthuis van de Toekomst' is gegeven. Soms zijn nieuwe concepten te vinden in nieuwe panden, vaak is het een revitalisatie en koerswijziging van een voormalig buurthuis of buurtcentrum. In Utrecht, de regio Rivierland, en

in Enschede zijn de laatste jaren 'Huis-kamers van de Wijk' en 'Huizen/Huiskamers van de Buurt' gekomen. Het meest saillant zijn de 'Huizen van de Wijk' in onder andere Venlo, Amsterdam en Rotterdam. Drie stadsdelen in Amsterdam tellen momenteel zestien 'Huizen van de Wijk'. In Rotterdam zijn er sinds 1 januari maar liefst 48 te vinden.

Mee-doen

Ondanks de verscheidenheid van al deze wijk- en buurtgerichte ontmoetingsplekken en van hun bezoekers zijn er ook overeenkomsten. Opvallend is de onmisbaarheid van vrijwilligers en andere betrokken bewoners. Bovendien wordt overal op eigen wijze vorm en invulling gegeven aan 'participatie' en 'mee-doen'. Passend in het ideaalplaatje van de participatiesamenleving zijn al deze plekken van, voor en door bewoners. In werkelijkheid ligt dit complexer en verschillen initiatiefneming, eigenaarschap en betrokkenheid enorm. Politiek-bestuurlijke aandacht voor de 'parels' van zelfbeheer en zelforganisaties construeren het beeld van een succesvolle reactie vanuit de samenleving op een terugtrekkende overheid, net als lof voor startups en pop-up initiatieven. Zoom je in op de stadswijken, dan ontdek je al snel de knelpunten van het 'zelf doen' waar kleinschalige ontmoetingsplekken mee te kampen hebben.

Uit onderzoek in Rotterdam⁵ blijkt bijvoorbeeld dat de huur van het pand vaak een grote zorg vormt. De publicatie 'De ondernemende burger' laat zien hoe essentieel de prijs van een kop koffie is in een buurthuis in zelfbeheer.⁶

Van boven

Bij veel ontmoetingsplekken zijn gemeenten grotendeels aan zet, soms direct door het aanwijzen en bestempelen van een 'Huis van de Wijk' of meer indirect door middel van subsidieverstrekking aan een buurthuis in zelfbeheer of aan een huiskamerproject. De beleidsinvloed loopt zeer uiteen. In Utrecht geeft de gemeente veel ruimte aan de partijen die werken aan de Huiskamers na de Wijk, de gemeente Enschede geeft een relatief bescheiden bedrag aan de 'Huiskamers van de Buurt', terwijl in Amsterdam

Nieuw-West men meer sturing en uniformiteit van de Huizen van de Wijk nastreeft. Deze ontwikkelingen leggen een tegenstrijdigheid bloot. Enerzijds pleit het nieuwe elan voor 'van onderop' en 'de burger aan zet', anderzijds bedenkt men 'van boven' nieuwe concepten, strategieën en (subsidie)regels.

Eigenwijs

Sommigen zijn wellicht meer gecharmeerd van initiatieven van onderop. De ontmoetingsplekken die vallen onder

ving, uitsluitingsmechanismen als een gesloten imago liggen op de loer. Als ons kent ons, kan het té gezellig worden in de huiskamer. Onderzoek in Amsterdam en Utrecht laat zien dat te veel *bonding* de toegankelijkheid voor 'andere' bewoners belemmert.⁷ Voor het behouden van het publieke karakter van ontmoetingsplekken ligt er een belangrijke taak voor sociale professionals met 'opbouwwerkkrachtige competenties'.⁸ Het is voor hen, zoals Joke van der Zwaard en Maurice Specht beschrijven, de kunst om te laveren tussen loslaten en 'er zijn'; constant op zoek naar een balans tussen enerzijds varen op de zelfwerkzaamheid van bewoners en interveniëren en eropaf gaan anderzijds. Persoonlijke betrokkenheid en vertrouwen zijn belangrijke uitgangspunten. Noem het een bescheiden opstelling met professionele oplettendheid, die in gelijke mate geldt voor iedere niet-professional.

Tweede thuis

Zoals gezegd zijn er verschillende typen ontmoetingsplekken die elk hetzelfde voor staan: een fijne plek voor ontmoeting en activiteiten. Het liefst bevindt de ontmoetingsplek zich midden in de wijk of buurt; aan een plein gelegen of in een hoekpandje. Het liefst is de ontmoetingsplek vanaf buitenaf herkenbaar en kun je vanaf de straat naar binnen kijken. Het zijn plekken waar een zoete inval

Wijkgericht

Met de komst van de sociale wijkteams krijgt het wijkgericht werken een nieuwe invulling. Het is aan te bevelen om ontmoetingsplekken in het vizier te krijgen. Uit zogeheten leerkringen met sociale wijkteams in Rotterdam bleek dat wijkteamleden niet of nauwelijks verbindingen legden met informele organisaties of maatschappelijke initiatieven. Opvallend genoeg werden hoofdzakelijk formele partners tot het netwerk gerekend. Naast grote accommodaties zoals 'Huizen van de Wijk' is het belangrijk om ook de kleine informele plekken en netwerken te kennen en om er af en toe te zijn. Hier ontmoeten mensen uit formele en informele netwerken elkaar. De ontwikkeling van een netwerk van huiskamers biedt voor ontmoetingsplekken perspectieven om zichtbaar te zijn in de stad. Dat zien we in de Rotterdamse wijk Middelland¹¹, waar onder het motto #wijdoenhetwelzelf samenwerking is ontstaan tussen onder meer een wijktaun, een christelijk geïnspireerde huiskamer, een sportcentrum, een islamitische vereniging en een buurtatelier.

Stenen

De beleidskreet 'we investeren in activiteiten, niet meer in stenen' lijkt behoorlijk achterhaald. De 'stenen' doen er toe – plekken waar mensen daadwerkelijk naar toe kunnen gaan, het liefst niet al te ver van huis. Menig bewoner heeft immers meer met zijn eigen buurtje dan met een groter en abstracter gebied als een wijk. Met name bij bewoners met een sterke zorg- of hulpvraag blijft er behoefte aan zulke publieke plekken die betekenis krijgen als 'tweede thuis'. Deze 'stenen' zijn de haarvaten van de samenleving die buurten, wijken en dorpen vitaal houden. Voor zowel het beleid als voor de sociale professional liggen er opgaven om samen aan te werken. Zo is er niet overal voldoende zelforganiserend vermogen of weet men slim te manoeuvreren binnen de gestelde kaders. Vergoedingen voor vrijwilligers, de huurprijs en andere exploitatiekosten blijken vaak van grote zorg te zijn. Mogelijk bieden ideeën over buurtrechten, overgewaaid uit Engeland, een uitkomst. Via verschillende rechten krijgen lokale coalities (zoals een bewonersorganisatie) meer zeggenschap over publieke gebouwen en taken. Zo kan een lokale coalitie met de *Right to Bid* een bod doen op maatschappelijk vastgoed en kan

De beleidskreet 'we investeren in activiteiten niet meer in stenen' lijkt behoorlijk achterhaald

de eerste twee typen (de 'huiskamers' en de buurthuizen in zelfbeheer) zijn vaak creatieve en eigenwijze reacties op overheidsbeleid. Zo namen bewoners in Amersfoort het beheer over van twee buurthuizen, nadat de gemeente onder de noemer 'accommodatieloos welzijn' alle elf buurthuizen sloot. In Rotterdam startten wijkbewoners de Leeszaal West na sluiting van wijkbibliotheken. Zowel voor ambtenaren als sociale professionals, maar ook voor buurtbewoners is het flink wennen met deze nieuwe spelers aan zet. We moeten deze plekken echter ook niet overromantiseren. Weliswaar passen ze in het plaatje van de energieke samenle-

mogelijk is; je kunt er zo binnenwandelen. De gemeenschappelijke ruimte heeft het liefst geen hoge balie of loket waar je eerst langs moet. Op deze plekken is reuring en het is mogelijk om een huiselijke sfeer neer te zetten. Samen eten en drinken helpt hierbij. Stichting 'House of Hope' in Rotterdam hanteert familierregels in plaats van huisregels in de huiskamer: 'Ga met elkaar om zoals je dat thuis ook wilt'. *Slow social work* krijgt op ontmoetingsplekken een kans.¹⁰ Er is tijd en aandacht voor elkaar, men praat en luistert; er worden relaties opgebouwd en sociale netwerken ontstaan.

met de *Community Asset Transfer* een stuk grond of een pand onder de marktwaarde in handen komen van een bewonersorganisatie. Met de *Right to Challenge*, al in de Wmo 2015 opgenomen, krijgt een lokale coalitie het recht om publieke voorzieningen over te nemen wanneer zij denken het zelf beter te kunnen organiseren. Ondanks matige successen in Engeland, is 16 november jl.

door minister Plasterk toegezegd de mogelijkheden van de *Right to Challenge* verder te verkennen.

Nu ontmoetingsplekken weer op de politieke agenda staan, moeten we zorgen dat we niet vergeten wat er allemaal (al) is en wat (al) werkt. Veel plekken hebben door de jaren heen vaak een unieke werkwijze en cultuur ontwikkeld die past bij de buurt. Wellicht niet volgens bewezen interventies of een geijkte methodiek, maar er wordt inventief gewerkt aan het persoonlijk welzijn en aan vitale buurten en wijken. Behoud en koester dit en leg, op basis van wederkerigheid en gelijkwaardigheid, verbindingen met deze alledaagse praktijken. ■

David ter Avest is onderzoeker bij het lectoraat Dynamiek van de Stad aan de Hogeschool Inholland. davidteravest@gmail.com.

Noten

1. In navolging van een onderzoek naar eigenaarschap van Amsterdamse buurtinitiatieven. Zie: De stad van iedereen? - Emiel Rijshouwer en Justus Uitermark, 2015.
2. Geïnspireerd op de beroemde quote “a government of the people, by the people, for the people” uit de Amerikaanse politiek.
3. Het begrippenpaar strategie-tactiek van de filosoof Michel De Certeau gaat over de manier waarop de alledaagse praktijk omgaat met en binnen de gestelde kaders en structuren.
4. Zie bijvoorbeeld Sociaal Bestek nr 4 - 2015, p 34.
5. David ter Avest – Betekenisvolle ontmoetingsplekken, 2015
6. De ondernemende burger – Marcel Ham & Jelle van der Meer, 2015
7. Kunnen we dat (niet) aan vrijwilligers overlaten? – Marianne van Bochove, Evelien Tonkens & Loes Verplanke (red.), 2014
8. Nieuwe publieke ruimtes - Els de Jong, Anne Kooiman & Jurriaan Omlo, 2015
9. Betrokken bewoners betrouwbare overheid - Joke van der Zwaard & Maurice Specht, 2013
10. Het belang van slow social work – Radboud Engbersen & Tineke Lupi, 2015
11. <http://www.republiekmiddelland.nl/>